

УДК 94(477.7)

Ющенко П. А.,
кандидат філософських наук, доцент, докторант
кафедри історії та археології слов'ян, Національний
педагогічний університет ім. Михайла Драгоманова
(Україна, Київ), t.i@Bigmir.net

РОДИННО–СПАДКОВИЙ, ДИНАСТИЧНИЙ ХАРАКТЕР ВЛАДИ РУСЬСЬКИХ КНЯЗІВ РЮРИКОВИЧІВ

На основі аналізу монографічної та періодичної літератури робиться спроба визначити особливості формування родинно–вотчинного права на володіння руською землею князівської династії Рюриковичів упродовж IX–XI ст. Встановлено, що захоплення влади в Києві князем Олегом супроводжувалося знищенням всіх місцевих князівських династій, які існували на той час серед слов'янських племінних союзів. Розкривається процес встановлення одноосібної влади київських князів Рюриковичів на Русі та окреслюються основні напрямки діяльності представників династії з консолідації східнослов'янських племінних союзів.

Ключові слова: князь, влада, династія, Київська Русь, Рюриковичі.

Проблема часу і обставин встановлення на Русі влади князівської династії Рюриковичів з часів Нестора–літописця і до теперішнього часу турбувала багатьох вітчизняних і закордонних дослідників. Більш чим за тисячу років було запропоновано ряд гіпотез і історичних реконструкцій її вирішення, однак вичерпної і задовольняючої концепції процесу формування одноосібної родинно–спадкової влади династії Рюриковичів так і не створено. Вчені, виходячи із власного бачення еволюції державності східних слов'ян, розглядають довготривалий процес створення централізованої держави та формування інституту одноосібної монаршої влади київських князів у IX–XI ст. Більш того, у різні часові відрізки, за різних політичних режимів деякі «гіпотези» отримали статус «істини в останній інстанції», а згодом їх змінювали інші «політично правильні» припущення [2; 6; 8; 13]. Так, в XIX ст. батьківщиною слов'ян розглядався Дунай та межириччя річок Одера та Вісли. В'ятичів і радимичів, згідно літопису, прийшли з землі ляхів, а привели їх брати Радко і Вятко. В XX ст. під впливом геополітики та суперечках сусідніх держав за право називати території Правобережної України і Подніпров'я своїми з'явилося ряд нових концепцій. В 1920–30–ті рр. в Польщі Пілсудського поширеною була концепція польських полян, які заснували Київ і династію Києвичів. Це дозволяло Другій Речі Посполитій претендувати на українські і білоруські землі. У фашистській Німеччині Україна та Подоння були заселені готами, які передали власну державність прийшлим слов'янам. В СРСР набула поширення концепція існування спільної для готів і слов'ян черняхівської культури. Болгарські вчені наголошували на впливі на черняхівську археологічну культуру своїх предків – фракійців. Отже, однозначного розуміння природи державності східних слов'ян та місця в ній інституту князя у наш час немає. Тому метою нашої статті є спроба проаналізувати процес формування родинно–вотчинного права на володіння руською землею князівської династії Рюриковичів упродовж IX–XI ст. Визначити які фактори впливали на інститут влади князя, як київські князі намагались утвердити своє «родинне право» на володіння руською землею.

IX ст. стало початком феодалної формації, що проіснувала на Русі тисячу років. Ранній феодалізм – охопив IX–XI ст. Він збігся з періодом політично–територіального оформлення Руської держави. Це свого роду перехідний період, коли центральна влад

була неспроможна обмежити права місцевої знаті. Держава, яка виникла на сході Європи не могла з'явитися знезацька. Вона не стала продуктом діяльності певних легендарних героїв, чи якогось особливого перманентного акту на зразок акту Божого створення світу. Русь стала продуктом еволюції суспільно–політичних відносин у східнослов'янських племен, які відбувалися в другій половині I тисячоліття. Місцеві племінні династії, про які свідомо не згадує літописець формувались у період боротьби слов'ян за нові території та право на незалежне існування.

Південно–східні слов'яни пройшли готську, гунську, аварську, хозарську «школи», поки були готові до створення своєї Київської держави, хоч і не без допомоги варязьких князів. Факт досить швидкої слов'янізації князів з династії Рюриковичів, прийняття окремої від інших скандинавських народів православної віри є безсумнівним доказом політичної активності місцевої слов'янської еліти, здатної впливати на процеси державної розбудови. До цих процесів були залучені широкі верстви боярство, навіть міщан, про що яскраво свідчить дієвість вікових структур на Русі. Нерідко боярство і населення великих міських центрів, зокрема Києва, Галича та інших, запрошували і проганяли своїх князів [1, с. 158].

На думку Олексія Толочка князівська влада функціонувала і спіралася на «родинне начало», яке давало їй право на колективне володіння «Руською землею». Ще С. М. Соловйов в середині XIX ст. наголошував на тому, що всі князі від легендарного запрошення Рюрика і до XII ст., будучи членами одного роду розглядали Русь, як власну неподільну власність.

Головною проблемою, яку мала вирішити князівська династія на шляху до встановлення одноосібної влади було двовладдя князя і воеводи. На думку С. Е. Цветкова в X ст. на Русі існував свого роду владний дуумвірат – військової і цивільної адміністрації. Князь – це представник старого родового суспільства, легітимність його влади підтверджується його знатністю і сакральним характером походження роду. Його далеких предків вважали місцевими героями провідниками роду–племіні, союзу племен. Влада воеводи, конунга, короля або будь–якого іншого воєначальника народжувалась на очах його сучасників, тому була позбавлена сакрального ореолу старовини, а відповідно і легітимності, притому, що вона була реальною владою зброї, військової здобичі і данини. Але в системі понять родового суспільства вона була нелегітимною, так як традиція не зобов'язувала її підпорядковуватись. Показовою є історія з суасонської чашею Хлодвіга [3, с. 250].

У Олега та Ігоря таких героїчних предків не було, тому його владі не підкорювались древляни на чолі з князем Малом. Саме з цієї причини вибухнуло повстання древлян проти влади узурпатора нелегітимного київського князя Ігоря.

У IX–X ст. варязькі князі для консолідації територій слов'янських племінних союзів долають опір хозар, опираючись на військові дружини, кістяком яких спочатку були варяги, поступово, одне за одним, підпорядковують південно–східні племена і накладають на них данину. Непокірних проганяють з насиджених місць (уличів) або піддають повному розгрому (древляни і прикарпатські хорвати). Паралельно проводять ряд владно–управлінських реформ (зокрема, княгиня Ольга

провела адміністративну і податкову реформу, знищила опір місцевої древлянської князівської династії – прямого конкурента у боротьбі за владу на Русі), які дозволили їм забрати в свої руки у місцевих князів право на самостійно-приватне прийняття політичних, владно-управлінських та фінансово-податкових рішень на території Києво-Руської держави.

Успішна війна Ольги з древлянами, яка закінчилася спаленням і розоренням їхньої столиці, наведенням порядку в адміністративному управлінні, державних фінансах й судочинстві зміцнило владу київського княжого роду і стало насправду «вирішальним кроком на шляху одержавлення племінних князів, перетворення їх земель на державну територію Київської Русі». Події 945–947 рр. порушили, «ту структуру володарювання у Східній Європі, котра трималася півстоліття на договорі й балансі між Києвом і племінними союзами. Попри те, що це мусило статися рано чи пізно, лише вбивство Ігоря призвело до того, що Київ у відповідь починає ліквідувати, очевидно, досить широку перед тим автономію своїх «пактіотів» і включати їхні землі до складу безпосередньо підвладної руським князям території. Київська держава вперше за свою історію набуває свого територіального змісту» [10, с. 47].

Родинну приналежність руської землі династії Рюриковичів продовжив у 969 р. князь Святослав, посадивши своїх синів на княжіння у знакових для русичів племінних центрах – сепаратистсько-варязькому Новгороді та древлянському Овручі. Паралельно він громить Хазарію, тим самим знищує останнього конкурента Київської держави на азійсько-європейському прикордонні.

Однак Святослав своїми діями породив дві проблеми династичної історії Рюриковичів: утворення перших князівств в середині роду і зародження проблеми побічного позашлюбного походження, яке породило розбіжності в династичних правах князів в середині роду. Посадження своїх синів у сепаратистських центрах – це спроба закріпити владу київського роду над бунтівними територіями. Але в умовах, коли зв'язки між окремими землями Русі були недостатньо сильними, а сама держава ще тільки формувалась, цей крок міг мати і зворотні наслідки і призвести до децентралізації країни. Важко сказати, наскільки дане твердження мало право на життя.

Однак деякі дослідники, зокрема М. Котляр, вважають, що після смерті Святослава в 972 р. державна єдність Русі була порушена, і деякі території вийшли з-під порядкування Києва [5, с. 77]. Інші, зокрема Євген Пчелов, наголошують на тому, що Ярополк з 972 до 977 р. утримував єдність Русі [9, с. 247]. Він же в 977 р. саме з метою встановлення власного єдиновладдя на Русі розпочав міжкнязівські усобиці. Знищивши древлянського князя Олега та спонукавши до втечі новгородського князя Володимира, Ярополк встановлює на Русі єдиновладдя. Вбивство Володимиром Ярополка не порушило єдності Русі. Династія відновила єдиновладне право володіння Руссю.

Між тим необхідно зазначити, що вокняжіння Володимира в Києві вирішило питання успадкування влади князем народженим від рабині. Уявлення про Володимира як про сина рабині існувало на Русі до його вокняжіння в Києві. Згадаймо легенду про його одруження на Полоцькій княжні Рогнеді. Приналежність Володимира

до князівського роду по батьківській лінії та вирішення Святославом дати йому в управління Новгород закріпило за Володимиром право на київський стіл. Згодом право на родинну вотчину Русь отримали всі діти київського князя.

Володимир продовжив батьківську політику збирання земель. Він розширив територію Русі за рахунок приєднання території балтських племен (ятвягів) та деяких слов'янських племінних союзів. В 980 р. Володимир приєднав Полоцьке князівство, де правив варяг Рогволод. При цьому князь остаточно покінчив з місцевими племінними князівськими династіями, розсадивши своїх синів у центрах племінних князів, верхівка яких особливо прагнула до відокремлення від Києва. Володимир змінив систему організації державної влади на місцях й сприяв подальшій централізації влади [4, с. 47]. Напевно, з цього моменту на Русі встановився принцип спадкового володіння державними землями династією Рюриковичів. Князем міг бути лише представник роду Рюриковичів. Навіть Новгород з його вічовими традиціями отримувал князя з правлячої династії.

Володимир завершив збирання території та закріпив авторитет влади династії Рюриковичів актом хрещення Русі. Завдяки принизливому для візантійського імперського дому, одруженню Володимира з цесарівною Анною, київський князь одразу ж посів у династичній ієрархії християнських правителів чільне місце. Запровадження християнства у Київській державі остаточно закріпило в очах Візантії легітимність влади київських князів, або сказати б, удержало державність [10, с. 61].

Освячений авторитетом хрестителя Русі акт освячення влади, для майбутніх поколінь руських князів, нащадків Володимира, був канонічним: вони будь-що намагалися утримати його, вважаючи саму ідею можливості панування інших володарів на руських землях абсурдною й проти-природною [12, с. 104].

Володимиру вдалося монополізувати всю повноту влади на Русі. Сім'я Рюриковичів стала свого роду сакральними дідичами, господарями руської землі. Русь стала їх спадковим володінням, яке передавалось у спадок виключно представникам богом обраної правлячої династії. На думку О. П. Толочка, Рюриковичі одержали повноту влади в Східній Європі упродовж другої половини X ст. Вони стали сакральним князівським родом, для якого влада є іманентною сутністю, а держава – єдино можливим способом існування. Держава навіть не становить собою мету існування цього роду, вона є самим цим родом, вона безпосередньо ідентифікується з ним. Творення держави є і організацією життєвого простору такої сім'ї, і одночасно ніби побічним наслідком життєдіяльності. Князівський рід мислиться як містична єдність, буквально як єдина тілесна сутність, нероздільне сімейне тіло, якому має відповідати єдине державне тіло [11, с. 10].

Після смерті Ярослава Мудрого в 1050–1060-х рр., коли постало питання розподілу земель між представниками роду, уявлення про Рюрика, як родоначальника династії, укорінилось в середовищі династії Київських князів. Князі намагались доводити свою приналежність до князівського роду, а також право на власний уділ, використовуючи перекази про спільного прабабця – засновника династії. Якщо родинні зв'язки Ігоря Старого з Рюриком ще не закріпились в усній традиції, то представники династії активно використовували легендарне запрошення Рюрика для обґрунтування законності своїх прав на владу. Сам факт запрошення князя забезпечував

законність правління на Русі реальних або можливих нащадків Рюрика. Тобто, створення родинного зв'язку між Ігорем та Рюриком забезпечувало князівській династії принципове право на легітимацію своєї влади над Русю. Як вже зазначалось вище, формування легенди про приналежність права на Русь династії Рюриковичів розпочалось в період ранньої державності, коли на Русі існували інші слов'янські династії з їх правом на володіння територіями. Нашадкам Ігоря необхідно було довести своє сакральне право на владу, свою зверхність над місцевими племінними князівськими династіями з якими у «Ігоровичів» виникали конфлікти. Зокрема, в період князювання Ольги і Святослава, коли свою силу показали древлянські князі (князь Мал). У літописі це одиничний епізод, однак можна зробити припущення про наявність і інших династій, які претендували на Київський стіл. Володимир довелось боротися за першість не тільки з своїми братами, але і з князями скандинавського походження, які сиділи в Полоцьку – Рогволод, а також можливо в Турові – Тури. Саме тоді київські князі і використали легендарний зв'язок роду з Рюриком. Отже, усний переказ про родинні зв'язки між Ігорем і Рюриком сформувався ще в X ст., в період формування київської династії. Можливо, легенда виникла в новгородський період князювання Володимира. Він асоціював себе і своє князювання в Новгороді з князем Рюриком та легендарним запрошенням новгородцями його на княжий стіл. Є. А. Мельникова наголошує, що за часів Володимира уявлення про єдину князівську генеалогію одного князівського роду уже остаточно сформувалося [7, с. 73–74].

О. Є. Пресняков називав існуючу на Русі владну модель «сімейним володінням», В. Т. Пашуто – «колективним сюзеренітетом», О. В. Назаренко – «родовим сюзеренітетом». За ідеальною схемою цієї моделі, братерство всіх членів роду Рюриковичів спиралось на церковну доктрину, згідно з якою бажати обсягу влади більшого, ніж дав Бог – значить нехтувати божественним промислом [14, с. 53].

Отже, упродовж IX–X ст. династія Рюриковичів розпочала процес об'єднання східнослов'янських племінних союзів в єдину державу. У період стабільного розвитку династії XI–30-ті рр. XII ст. усі східнослов'янські племінні групи опинились у складі «імперії Рюриковичів», [1, с. 161] яка стала основною політичною та військовою силою у Східній Європі: здійснювала успішні походи на Візантію, укладала з її імператорами вигідні торговельні угоди, київські князі встановлювали династичні зв'язки з багатьма наймогутнішими королівськими родами Європи.

Список використаних джерел

1. Баран В. Д. Давні слов'яни / В. Д. Баран. – К.: Альтернативи, 1998. – 336 с.
2. Данилевский И. Н. Древняя Русь глазами современников и потомков (IX–XII вв.). Учеб. пос. для студентов вузов / И. Н. Данилевский. – М.: Аспект Пресс, 1998. – 399 с.
3. Климовский С. Где, когда и почему возник Киев / С. Климовский. – К.: Стилюс, 2012. – 362 с.
4. Котляр М. Ф. Історія давньоруської державності / М. Ф. Котляр. – К.: Київський славістичний університет, 2002. – 234 с.
5. Котляр Н. Ф. Древнерусская государственность / Н. Ф. Котляр. – СПб.: Алетейя, 1998. – 443 с.
6. Котляр М. Ф. Історія суспільного життя Русі: Нариси / М. Ф. Котляр. – К.: Інститут історії України, 2016. – 288 с.
7. Мельникова Е. А. Рюрик и возникновение восточнославянской государственности в представлениях древнерусских летописцев XI – начала XII в. / Е. А. Мельникова // Древнейшие государства Восточной Европы. 2005 г. – М., 2008. – С.73–74.

8. Петрухин В. Я. Русь в IX – X веках. От призвания варягов до выбора веры / В. Я. Петрухин. – М.: ФОРУМ; НЕОЛИТ, 2014. – 464 с.

9. Пчелов Е. В. Рюрик / Евгений Пчелов. – М.: Мол. гвардия, 2010. – 316 с.

10. Ричка В. «Вся королівська рать» (Влада Київської Русі) / В. Ричка. – К.: Ін-т історії України, 2009. – 180 с.

11. Толочко О. П. Русь: держава і образ держави: Історичні зошити / О. П. Толочко. – К.: Інститут історії України НАНУ, 1994. – 37 с.

12. Толочко П. П. Київська Русь / О. П. Толочко, П. П. Толочко. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1998. – 352 с.

13. Флорія Б. Н. Представления об образовании государства и его основных функций в русском и западно-славянском летописании / Б. Н. Флорія // Studia Balkanica: Раннефеодальные славянские государства и народности (Проблемы идеологии и культуры). – София, 1991. – Т.20. – С.45.

14. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України / Н. Яковенко. – К.: Критика, 2006. – 582 с.

References

1. Baran V. D. Davni slov'yany / V. D. Baran. – K.: Al'ternatyvy, 1998. – 336 s.
2. Danilevskij I. N. Drevnjaja Rus' glazami sovremennikov i potomkov (IX–XII vv.). Ucheb. pos. dlja studentov vuzov / I. N. Danilevskij. – M.: Aspekt Press, 1998. – 399 s.
3. Klimovskij S. Gde, kogda i pochemu vznik Kiev / S. Klimovskij. – K.: Stilos, 2012. – 362 s.
4. Kotlyar M. F. Istorija davn'orus'koyi derzhavnosti / M. F. Kotlyar. – K.: Kyivskiy slavistychnyy universytet, 2002. – 234 s.
5. Kotlyar N. F. Drevnerusskaja gosudarstvennost' / N. F. Kotlyar. – Spb.: Aletejja, 1998. – 443 s.
6. Kotlyar M. F. Istorija suspil'noho zhyttya Rusi: Narysy / M. F. Kotlyar. – K.: Instytut istoriyi Ukrainy, 2016. – 288 s.
7. Mel'nikova E. A. Rjurik i vzniknovenie vostochnoslavjanskoj gosudarstvennosti v predstavlenijah drevnerusskikh letopiscev XI – nachala XII v. / E. A. Mel'nikova // Drevnejšie gosudarstva Vostochnoj Evropy. 2005 g. – M., 2008. – S.73–74.
8. Petruhin V. Ja. Rus' v IX – X vekah. Ot prizvanija varjagov do vybora very / V. Ja. Petruhin. – M.: FORUM; NEOLIT, 2014. – 464 s.
9. Pchelov E. V. Rjurik / Evgenij Pchelov. – M.: Mol. gvardija, 2010. – 316 s.
10. Rychka V. «Vsy korolivs'ka rat'» (Vlada Kyivskoyi Rusi) / V. Rychka. – K.: In-t istoriyi Ukrainy, 2009. – 180 s.
11. Tolochko O. P. Rus': derzhava i obraz derzhavy: Istorychni zošyty / O. P. Tolochko. – K.: Instytut istoriyi Ukrainy NANU, 1994. – 37 s.
12. Tolochko P. P. Kyivskaja Rus' / O. P. Tolochko, P. P. Tolochko. – K.: Vydavnychnyy dim «Al'ternatyvy», 1998. – 352 s.
13. Florja B. N. Predstavlenija ob obrazovanii gosudarstva i ego osnovnyh funkcijah v russkom i zapadno-slavjanskom letopisanii / B. N. Florja // Studia Balkanica: Rannefeodal'nye slavjanskije gosudarstva i narodnosti (Problemy ideologii i kul'tury). – Sofija, 1991. – T.20. – S.45.
14. Yakovenko N. Narys istoriyi seredn'ovichnoyi ta rann'omodernoyi Ukrainy / N. Yakovenko. – K.: Krytyka, 2006. – 582 s.

Yushchenko P. A., PhD, associate professor, doctoral student of history and archeology of the Slavs, the National Pedagogical Drahomanov University (Ukraine, Kyiv), t.i@Bigmir.net

Familiar–hereditary, dynastic nature of power Russian Riurikids princes

On the basis of analysis of monographic and periodical literature attempts to identify features of formation of family and patrimonial rights to own lands of Rus' by princes Riurik's dynasty during the IX–XI. Established that the seizure by Prince Oleg of power in Kyiv was accompanied the destruction of local princely dynasties that existed at that time among the Slavic tribal conglomerates. The process of formation of individual authority Kievan princes Riurik in Rus' determined and the main activities of the dynasty members at the consolidation of East Slavic tribal conglomerates investigated.

Keywords: prince, power, dynasty, Kievan Rus', Riurikid.

Ющенко П. А., кандидат философских наук, доцент, докторант кафедры истории и археологии славян, Национальный педагогический университет им. Михаила Драгоманова (Украина, Киев), t.i@Bigmir.net

Семейно–наследственный, династический характер власти русских князей Рюриковичей

На основании анализа монографической и периодической литературы делается попытка определить особенности формирования семейно–вотчинного права на владения русской землей княжеской династии Рюриковичей на протяжении IX–XI веков. Определено, что овладения властью в Киеве князем Олегом сопровождалось уничтожением всем местным княжеским династиям, которые на то время существовали среди славянских племенных союзов. Раскрывается процесс установления единоличной власти киевских князей Рюриковичей на Руси, и определяются основные направления деятельности представителей династии с консолидации восточнославянских племенных союзов.

Ключевые слова: князь, власть, династия, Киевская Русь, Рюриковичи.

* * *

УДК 303.4.02:316.774

Джалілова О. М.,
аспірантка, Київський національний університет
ім. Тараса Шевченка (Україна, Київ),
aledzha@gmail.com

ПОНЯТТЯ СИМВОЛІЧНОЇ ГЕНЕРАЛІЗАЦІЇ В ТЕОРІЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗА Н. ЛУМАНОМ

Комплексно досліджено поняття символічної генералізації, як способу каналізації диференційованої комунікації в теорії комунікації німецького соціолога Н. Лумана. Особливу увагу приділено трьом рівням області форм смислоконституючих систем: рівень мови, рівень засобів поширення комунікації і символічно генералізовані медіа комунікації. Детально розглянуто мову як основу форму символічної генералізації, що забезпечує аутопоєзис комунікації і суспільства. Автор наголошує, що Луман розрізняє мову і письмо як різні види медіума комунікації. Також значна увага приділяється засобам поширення комунікації, що зумовили в новітній час тенденцію переходу суспільства від ієрархічного до гетерархічного порядку. Акцентується увага на символічно генералізованих комунікаційних медіа, що створюють новий зв'язок кондіціонування і мотивації. Вони ставлять комунікацію в певні умови, які підвищують шанси прийняття навіть «незручних» комунікацій.

Ключові слова: символічна генералізація, комунікація, медіум, мова, письмо.

Як і для будь–якої системи, для протікання комунікації потрібні автокаталізатори. Під автокаталізаторами німецький дослідник Ніклас Луман має на увазі структури, що сприяють виникненню аутопоєзиса. Такий автокаталізатор, який здатний допомагати системі справлятися із завданнями обробки інформації високого ступеня комплексності, є символічна генералізація.

Поняття символічної генералізації, або генералізації символів, грає виключно важливу роль в теорії комунікації Нікласа Лумана. Воно означає всю сукупність засобів комунікації, яку б форму ті не приймали. Символічна генералізація – не елемент комунікації, а спосіб каналізації диференційованої комунікації. Ніклас Луман йде ще далі і надає цьому поняттю гносеологічний сенс конституювання смислової реальності, – наділяючи функцією, яку в різних філософських системах ХХ століття відіграє метод або мова. За допомогою символічної генералізації стає можливим комбінувати ідентичність і неідентичність, тобто представляти єдність в різноманітті і робити їх очікуваними як обмеження можливого. За допомогою символічної генералізації кожен партнер комунікаційних відносин може узгоджувати свої власні селекції з інтерпретованою реальністю і інтенціональністю інших селекцій, в яких він сам виступає об'єктом, не вдаючись до комунікації.

Поняття «символ» («символічний») Луман трактує як «засіб приведення в єдність» [3, с. 52]. Дослідник підкреслює, що «символ традиційно відрізняється від знака здатністю не тільки позначати, а й впливати на позначуване як єдність» [4, с. 235]. Символ не позначає речі, він більш реальний, ніж речі, тобто в системнотеоретичному сенсі – більш глибоко інтегрований в систему, ніж те, що він позначає.

Поняття «генералізації» вказує на функцію «оперативної обробки множини»: генералізація є процес узагальнення даних і відомості їх воедино. Це визначення дещо відрізняється від визначення символу: зведення множини воедино взято тут в процесуальному, а не в статичному аспекті. Таким чином, мова йде про підведення множини під єдність, яка символічно його представляє.

Щоб сенс міг використовуватися в автореферентних системних процесах, він повинен бути ідентифікований, тобто стати доступним крім тих моментів, в яких він актуалізується в рамках переживання або дії. Сенс в цьому випадку виступає і в своїй конкретності, унікальності, і в своїй універсальності і відновлюваній доступності. «Завдяки символічній генералізації в потоці переживання виділяються ідентичності, – ідентичності в сенсі готівкової редуکتивної автореферентності» [6, с. 136].

Відновлювана доступність сенсу – як в рамках індивідуальної свідомості, так і в рамках комунікації – досягається символічною генералізацією на першому, найнижчому рівні шляхом створення смислових конденсатів (Sinnstücke), яких можна використовувати тематично. Це відбувається вже на рівні конкретних предметностей і подій, до того як вони можуть бути позначені словом або поняттям: при впізнаванні предмета за запахом або події за шумом.

Луман наголошує: «Символічні генералізації виникають при початковому конкретному поводженні з об'єктами і подіями: останні створюють можливість відновлюваної доступності, і лише при необхідності агрегації на вищому щаблі виникають узагальнені позначення, типові уявлення та поняття, що перевершують емпіричну гетерогенність» [6, с. 137].

Важлива функція генералізації полягає «в подоланні речової, тимчасової і соціальної дисконтинуальності реальності» [6, с. 140]. Таким чином, символічна генералізація позначає широкий клас явищ сенсу, які характеризуються операціональною константністю. Їх процесуальний характер принципово відрізняє їх від статичних схематизмів (понять, категорій), є результатом символічних генералізацій. Поняття символічної генералізації наближене до поняття селекції, селективних операцій.

Поняття символічної генералізації автореферентного сенсу замінює у Лумана поняття знака, яке в філософії традиційно «працює» в цьому проблемному полі. Сенс, згідно Луманом, не можна ототожнювати зі знаком – функція знака передбачає відсилання на щось певне без автореферентності, асиметризації її рекурсивності. Знак передбачає сенс, але сенс не є знаком. «Сенс утворює контекст всіх установлених знаків, як «condition sine qua non» їх асиметричності» [6, с. 107]. Так само не вичерпується функцією оперування знаками і поняття мови. Луман підкреслює: «Власна функція мови полягає в генералізації сенсу за допомогою символів, які на противагу «позначенню» чогось іншого самі є тим, що представляють» [6, с. 137]. Лише в функції комунікаційного засобу, завдання якого не вичерпуються, мова орієнтована на акустичні і оптичні знаки для зв'язування сенсу.

У трактуванні поняття символічної генералізації для Лумана важлива його соціологічна концептуалізація. Смилова генералізація ущільнює структуру відсилань кожного сенсу в форму очікувань, які позначають те, що дає дане смислове положення в перспективі.